

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Румяна Дамянова – Институт за литература при БАН

за дисертационния труд на Николай Генов

„Виртуалното тяло в научната фантастика: опит върху фантоматиката“

за присъждане на научната и образователна степен „доктор“

по направление 2.1. Филология – Теория на литературата

Заниманията с виртуалното или с компютаризацията на света отдавна не са затворена или самотна дейност. В първите десетилетия на XXI век втурването към изследване на фантастичната литература се подхранва не само от традиционно доказания през годините интерес, но преди всичко от бума в технологическото обезпечаване на повечето човешки дейности, от масовата употреба на фейсбук, от интернет живеене, от мощно навлизащите видеоигри (У. Гибсън, Ъ. Клайн, Ст. Лем, М. Розати, Ат. Славов, В. Пелевин, М. Николчина, Е. Борисова и др.)

В такъв смисъл дисертационният труд на Николай Генов – „Виртуалното тяло в научната фантастика: опит върху фантоматиката“ не е изненада. Изненадата идва от амбицията – компетентно защитена в труда – да се представи, „изясни“ и най-вече реабилитира пред научната общност теорията на Станислав Лем. Представянето и разгръщането на теорията на Лем за изследваната от него област – фантоматиката – е научно предизвикателство. Но е и нещо повече – още в Глава I на труда „Фантомологията на Станислав Лем“, именно в разкриването на същността на фантоматиката, Н. Генов не само убедително и компетентно представя теоретичните постулати на Лем, но и ги доразвива, надгражда, създавайки собствени теоретични модуси. Той съумява да успoredи и съвмести задълбочени теоретизации, методологически уговорки и литературоведски интерпретации, от една страна, с литературноисторически поглед към текстовете в проследяване на историята и представянето, от друга.

Това впечатление се подкрепя и от маниера на научно изразяване, където, не без неизбежна доза риск, докторантът „общува“ с Лем, навлиза в неговия стил на говорене, подплатен с ирония. Той прави от фантоматиката основен герой на своя текст. Николай Генов сякаш „тръгва“ от думите на Лем – „Фантоматиката означава създаване на двупосочна връзка между „изкуствената реалност“ и нейния получател“, и е възприемана като „изкуство с обратна връзка“. Дисертационният труд разкрива една респектираща компетентност на автора върху същността на теорията на Ст. Лем, съчетана с теоретични разсъждения. Н. Генов не само проследява терминологичния апарат на Лем, за който откровено признава, че е освободен от отговорност, защото Лем прецизно го е изработил, но съумява в труда „да наложи разработваната от полския фантаст фантомология като парадигма на виртуалната реалност“, като се насочи към „изготвянето на един цялостен теоретичен модел“ (с. 6, 10). Ясно се откроява и формулираната задача на дисертационния труд – „да възстанови теоретичния апарат на Станислав Лем, да реши някои от по-сериозните концептуални проблеми на теорията на полския фантаст и да очертае нейните собствени граници“ (с. 7), и това Н. Генов осъществява методично, прецизно и убедително.

Успешно е постигнатото теоретично разгръщане на отделните постулати в теорията на Лем, същевременно подходът е убедителен: Н. Генов не само поставя и коментира постановките в теорията на Лем, но, и това е същественото, показва как тя работи върху някои от художествените му текстове. Този модел на представяне ще бъде продължен и в другите части на труда, където, въвеждайки теоретични постулати, Н. Генов ще издирва и представя подходящи примери от художествената литература, с които да онагледява ролята на създадените модели. Такъв тип анализ на теорията на Лем, макар и със закъснение в хуманитарната наука от няколко десетилетия, е несъмнено постижение и принос на дисертационния труд на Н. Генов.

Действителният мащаб на всеобхватното четене на теорията на Лем се разкрива в следващите Глава II и Глава III на дисертационния труд. В тях аналитичността се проявява в ясна теоретическа конструкция. Водещата задача на Глава II „Основни проблеми на фантоматичната машина“ всъщност проследява как работи самата теория на Лем, кои са евентуалните проблеми при създаване на фантоматичните машини и как могат да бъдат открити. От всички дялове в „Сума на технологията“ Н. Генов избира фантоматиката,

която очевидно надделява над останалите със своите качества и активна реализация, а също и изграждането на фантоматичните машини.

Като най-сериозен принос в тази глава виждам подглава 2.2. „По нишките на мрежата: оплитане в кабелите на историята. Типове фантомати“, както и проследената връзка с психоанализата (Фройд, Лакан) и съпоставката със съня. В нея се крие един интересен детайл – въпрос, съображение: доколко и как през съня можем да дадем отговор на нашите въпроси? Н. Генов припомня, че още Лем е подчертал вероятността за възможни проблеми при осъществяването на фантоматичните машини. В стремежа да намери възможен изход-отговор на подобно питане, докторантът предлага няколко типа фантомати – Ф-1, Ф-2 и Ф-3 – от три различни поколения, които обезпечават сигурността на операцията, осъществена от фантоматичната машина. Тези типове фантомати са в пряка зависимост от „медийното развитие“, те са и терминологично определени: класически, мрежови и игрови. Или, класическият фантомат, предложен още от Лем в „Сума на технологията“, има тази особеност, че „междата между протофантоматичното и фантоматичното е твърде къса“, по-точно трудноразличима. Тя остава в традиционното опериране с фантоматичните машини.

Новостите в този процес постепенно идват с предлагания от Н. Генов фантомат Ф-2, етап, който отразява навлизането на интернет, когато обитателите на виртуалния свят са повече, споделят общо пространство. Изграждайки теоретичния постулат за Ф-2, Н. Генов всъщност представя увеличената възможност да се проучва и проследява създаването и ролята на фантоматичните машини на нов етап, с нов изследователски език. Такъв характер има и следващият, предложен от Н. Генов, фантомат – Ф-3, пряко свързан с бума на видеоигрите. Така той убедително доказва, че тези мрежови фантомати са „социално ориентирани“, като успяват да привличат и „други жанрове или да проникват в други медии, каквито са например компютърните игри“ (с. 104). С това трето и „засега последно“ поколение фантомати се откриват нови възможности, но и се поставят нови проблеми. В разгръщането на този проблем и доразвиването на Ф-2 и Ф-3 смятам, че тази част е сред най-приносните в труда, защото е собствено теоретическо откритие на самия Н. Генов с генералния извод: „Въпросът за идейното развитие на фантоматиката остава да бъде разчетен като въпрос за нейните модели“. Изкушавам се да задам и един въпрос, който се породи след запознаването с тази част на труда – свършват ли се тези поколения

фантомати или би било възможно откриването и на друго ниво, вече Ф-4 (да не мислим засега за 5 и 6), а също и от какво се предполага, зависи и каква възможност за реализация би имало?

И ако Лем в „Сума на технологията“ мисли фантоматите като обвързани с киното като медия, то с навлизането на интернета и видеоигрите се поставят въпросите вече на други две нива. Затова и в тази глава той разкрива двата възможни модела на Лукяненко и Невелин. Застанал пред проблемите на осъществяване на фантоматичната машина, Н.Генов разграничава възможните проблемни посоки – биологични, финансови, онтологични – тук именно се включват двата модела, също емпирични и социални. Комплексът от проблеми е трудно преодолим, но именно създаването на модели е един от изходите, посочва в труда си Н. Генов. В Глава III „Фантоматиката: тяло и свят“ световите на фантоматиката, както подчертава в изводите докторантът, „не престават да изглеждат зависими от някаква външност, от една „солидна“ котва, която ги придържа като в кораб“ (с.144) Именно тази котва, този задържащ механизъм е човешкото тяло, което в корпуса на научната фантастика е константата, непроменимата величина, която участва в процесите на фантоматичното изживяване. На някакво ниво човешкото тяло има близост с персонажа, както фантоматичното с видеоиграта. Подробно и аналитично Н. Генов представя и част от теорията на Леви за трансформацията във фантоматичното преживяване, възможността да се преминава от един режим на съществуване в друг. Той съзира и три дисциплини, използвани като метафори за конструиране на свят: граматика, диалектика и реторика. Като граматиката означава самото създаване на фантоматичния свят; диалектиката – е връзката на субекта с „външното“, движението, наличието на аватар; реториката разкрива какво ново има в този свят и доколко той е изменяем. И в тази част на труда, както и в предходните, съществува един вид уподобяване на непознатото към уютата на познатото, и това се налага като основен епистомологичен механизъм при излагане на тезите.

Към качествата на дисертационния труд бих добавила и двата паратекста, които предлага Н. Генов. Единият е озаглавен „Приложение № 1. Речник на фантомологичните дялове“, където ясно са представени теоретичните понятия, използвани в теорията на Лем, и доизяснени в текста: протофантоматика, телетаксия, фантоматика, фантомология, фантопликация и цереброматика. Вторият паратекст са множеството – 198 на брой –

бележки под линия, които имат текстово осмисляща роля в плана на дисертационния труд: представят фактите и оригиналните заглавия на трудовете, изясняват термини, представят отделни аспекти на разглеждания проблем, чието поставяне в текста би отклонило логиката на излагане на идеите.

Уважаеми членове на научното жури,

Дисертационният труд на Николай Генов е инвентивен – той открива нови проблемни ниши в теорията на Станислав Лем, които да запълни с нови идеи и надгради, въвежда в научно обръщение позабравената теория на полския фантаст, като подчертава нейната актуалност и днес, както и възможността ѝ да се анализират художествени творби през фантаматичното. Текстът на дисертацията е илюстрация на професионализъм и много добра теоретическа подготвеност, които убеждават в неговите достойнства. Затова убедено препоръчвам на почитаемите членове на научното жури да присъдят на докторант Николай Генов научната и образователна степен „доктор“.

12 .04. 2022

Проф. дфн Румяна Дамянова